

ROZDZIAŁ 5.

Niektóre problemy dyscypliny geografia społeczno-ekonomiczna i gospodarka przestrzenna

Andrzej Suliborski

Streszczenie: Rozdział poświęcony jest omówieniu wybranych problemów dotyczących funkcjonującej od pięciu lat dyscypliny naukowej o genezie złożonej z dwóch nauk: geografii społeczno-ekonomicznej i gospodarki przestrzennej. W opracowaniu postawiono 6 pytań ważnych dla konsolidacji dyscypliny, ale także istotnych z punktu widzenia jej dalszego rozwoju i wzmocnienia pozycji w naukach społecznych i całym systemie nauk. Tekst odpowiada skrótowo na te pytania. W końcowej części pracy sformułowano kilka innych problemów, które, zdaniem autora, wymagają pewnej refleksji i dyskusji.

Wprowadzenie

„Słaba dyfuzja koncepcji i wyników badań geograficznych jest poważnym sygnałem osłabienia pozycji geografii, zwłaszcza wobec zarysowującego się nowego bardziej praktycystycznego podejścia do nauki w XXI w. Uważam to za dramat intelektualny i praktyczny geografii” [Chojnicki, 2010c, s. 15]. Ten „dramat”, o którym pisał prof. Chojnicki, być może zostanie rozwiązany dzięki fuzji geografii społeczno-ekonomicznej z gospodarką przestrzenną. Jego zakończenie jest uzależnione jednak od dobrej woli naukowców uprawiających tę dyscyplinę i udzielenia sobie odpowiedzi

na szereg pytań. Mogą one stać się drogowskazem prowadzącym do integracji dotychczas odrębnych nauk w jedną dyscyplinę uznającą wspólne wartości i podstawy teoretyczno-metodologiczne.

Geografia jako jedna dyscyplina naukowa formalnie przestała istnieć wraz z wejściem w życie 20 września 2018 r. Rozporządzenia Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego, które wprowadziło dwustopniowy podział nauki na dziedziny i dyscypliny. Geografię zakwalifikowano do dwóch odrębnych dziedzin: 1) nauk społecznych – gdzie powołano nową dyscyplinę geografię społeczno-ekonomiczną i gospodarkę przestrzenną oraz 2) do dziedziny nauk ścisłych i przyrodniczych – do dyscypliny nauk o Ziemi i Środowisku.

Od powołania nowych dyscyplin upłynęło już ponad pięć lat, natomiast w strukturze instytucji geograficznych zajmujących się badaniami i edukacją geograficzną nastąpiły tylko niewielkie zmiany. Nowy podział nauki i powstanie dwóch odrębnych dyscyplin pogłębił podstawowy dylemat geografii, jakim jest jej dualizm przyrodniczo-humanistyczny. Od 2018 r. dualizm geograficzny został jeszcze wzmocniony przez barierę formalno-organizacyjną (geografia w dwóch różnych dyscyplinach nauk). Podział ten prawdopodobnie będzie stanowić poważny czynnik przyspieszający „koniec geografii jako koncepcji nauki”, a z pewnością jej rozpad na wąskie subdyscypliny łatwo wchłaniane przez inne nauki. Rozpad ten szczególnie dotyczy geografii fizycznej, dzisiaj już bardzo silnie zdyscyplinowanej i powiązanej z naukami pokrewnymi.

Należy zwrócić uwagę, że geografia w swoich klasycznych podstawach filozoficznych pozostawała unikatową nauką, o zróżnicowaniu i koegzystencji w przestrzeni zjawisk przyrodniczych i antropogenicznych, jest jedyną nauką holistyczną badającą świat człowieka i przyrody w ich przestrzenno-czasowych uwarunkowaniach [Degórski, 2007].

Powołanie nowej dyscypliny – geografii społeczno-ekonomicznej i gospodarki przestrzennej kończy również okres istnienia samej geografii społeczno-ekonomicznej jako subdyscypliny nauk geograficznych funkcjonującej w ramach nauk przyrodniczych, co przez wiele dziesiątków lat stanowiło swoiste kuriozum.

Utworzenie w obrębie dziedziny nauk społecznych nowej dyscypliny naukowej niesie ze sobą określone konsekwencje oraz stawia wiele pytań wymagających, jeśli nie wyczerpujących odpowiedzi, to przy najmniej pewnego zastanowienia się i wyrażenia własnych poglądów, czy refleksji dotyczących geografii społeczno-ekonomicznej i gospodarki przestrzennej jako wspólnoty naukowej, edukacyjnej i organizacyjnej.

W nauce najtrudniejszą jest sztuka stawiania istotnych pytań (problemów), natomiast znacznie łatwiej jest udzielić na nie odpowiedzi. Z czasem mogą one ulegać modyfikacji, być uzupełniane i rozszerzane lub ulec całkowitej zmianie. W odniesieniu do geografii społeczno-ekonomicznej próbą stawiania takich pytań i dyskusji była konferencja „Stan, perspektywy i strategia rozwoju geografii społeczno-ekonomicznej w najbliższych latach (do 2030 r.). Dyskusja międzypokoleniowa”, która odbyła się w Łodzi w 2015 r., oraz dwie konferencje zatytułowane „Teraźniejszość a wyzwania przyszłości geografii społeczno-ekonomicznej i gospodarki przestrzennej”,

zorganizowane przez UAM w Poznaniu w roku 2021 i 2023. Odpowiedzią autorską na niektóre postawione w 2021 r. problemy i pytania jest opublikowany artykuł pt. „Tożsamość geografii społeczno-ekonomicznej i gospodarki przestrzennej: geneza, współczesne relacje i wyzwania przyszłości” prelegentów i uczestników tych konferencji [Suliborski, Wójcik, 2023].

Artykuł, nawiązuje do tamtych wypowiedzi (z 2021 r.) i w pewnym stopniu jest ich kontynuacją. Postawiono w nim kilka nowych pytań i problemów dotyczących podstaw teoretyczno-metodologicznych naszej dyscypliny. Odpowiedzi mają charakter jedynie sygnalny. Ich zadaniem jest pobudzenie refleksji i inspiracja dyskusji, a nie udzielenie gotowych odpowiedzi.

Jakie są historyczne i przedmiotowe podstawy istnienia dyscypliny?

Powstanie jednej dyscypliny pozbawionej wyraźnego dualizmu przedmiotowego i teoretyczno-metodologicznego, charakterystycznego dla całej geografii naukowej, otwiera lepsze perspektywy rozwoju dla geografii społeczno-ekonomicznej i gospodarki przestrzennej. Utworzoną dyscyplinę zaliczono do nauk społecznych, zachowano w jej nazwie pojęcie „geografia”, co implikuje jednak pewną dwoistość przedmiotową – gospodarczo-przyrodniczą. Jak stwierdził bowiem Livingstone, geografia pozostaje nadal jeszcze fascynującą próbą utrzymania społeczeństwa i przyrody w jednych ramach wyjaśniających [za: Maik, 2016].

Do geografii społeczno-ekonomicznej dołączono gospodarkę przestrzenną, bardzo pokrewną jej dziedzinę, wraz z jej tradycją i całym dorobkiem naukowym. Nowa dyscyplina jest więc złożona (już w samej nazwie) i stawia szereg wyzwań dotyczących jej spójności teoretyczno-metodologicznej i tożsamości ideowej, podobnie do tych stawianych całej geografii [Lisowski, 2007].

Do dyscypliny wprowadzono, niezbyt szczęśliwą, nazwę geografia społeczno-ekonomiczna, która była zawsze rdzeniem geografii, podkreślającym jej antropocentryzm, wyeksponowany w pojęciu środowiska geograficznego, uznawanego za przedmiotu badań geografii [Strykiewicz, 2016]. W geografii, od jej zarania (geografia Ptolemeusza i Strabona, później Vareniusa), istniał podział na geografję człowieka i geografję fizyczną (przyrodniczą). Dziedzictwem geografii naukowej (klasycznej) jest specyficzna synteza geograficzna, która mówiła o relacjach wszystkiego ze wszystkim w określonych miejscach na Ziemi (regionach), wyznaczająca tożsamość naukową i istotę naszych badań, odróżniając ją od nauk szczegółowych [Suliborski, 2008]. Przewodnia idea geografii jako nauki zaginęła po II wojnie w akceptowanym specjalistycznym modelu rozwoju wzorowanym na naukach przyrodniczych. Przyjęty

wówczas paradygmat scjentyistyczny (lata 1955–1980) doprowadził do dezintegracji geografii i narodzenia się „nauk geograficznych”. Powołanie geografii ekonomicznej w latach 50. XX w. (Konferencja w Osiecznej) zakończyło okres funkcjonowania geografii człowieka według wzorca klasycznego (antropogeografia – F. Ratzel lub geografia człowieka – Vidal de la Blache). Nastąpiła wówczas ostateczna detronizacja klasycznego paradygmatu przedwojennej antropogeografii [Rykiel, 1991]. Geografię ekonomiczną pod koniec lat 60. XX w. zastąpiła geografia społeczno-ekonomiczna, a wraz z nią przyjęto paradygmat pozytywistyczny [Rykiel, 1991]. Nauki geograficzne, porzuciły ostatecznie koncepcję jedności geografii – czyli świata człowieka i przyrody, kierując swoje zainteresowania na wąskie fragmenty otaczającej nas rzeczywistości. Pierwszą koncepcję podziału geografii na nauki geograficzne zaprezentował Leszczycki [1962], a następnie Ratajczak [2014] i Śleszyński [2016].

W miejsce porzuconej przez geografów idei wiedzy holistycznej i integracyjnej, odpowiadającej na współczesne zagrożenia egzystencji człowieka w jego środowisku, wykreowano „nowy” problem holistyczny – „zrównoważony rozwój”, którym zajmują się wszystkie inne nauki specjalistyczne, natomiast rola geografii jest w nim znikoma. Należy w tym miejscu przytoczyć współczesną definicję geografii Stryjakiewicza [2016], opartą na jej określeniach podanych przez Chojnickiego [1970] oraz Ackermana [1963, s. 69]: „Geografia to nauka o przestrzennej organizacji, funkcjonowaniu i dynamice systemu interakcyjnego środowisko przyrodnicze-społeczeństwo”. Zrównoważenie tego systemu jest warunkiem jego funkcjonowania [Degórski, 2007].

Proces specjalizacji w geografii miał także strony dobre – wzmocnił ją metodologicznie, poszerzył jej pole badawcze i pogłębił wiedzę geograficzną oraz zbliżył poszczególne subdyscypliny do innych nauk, otwierając nowe płaszczyzny badań i współpracy.

Gospodarka przestrzenna jako dziedzina wiedzy powstała w latach 40. XX w., chociaż jej początków możemy doszukiwać się już u zarania naszej cywilizacji (praktyczna umiejętność planowania i budowy miast – urbanistyka, planowanie przestrzenne ogrodów). Związek geografii społeczno-ekonomicznej, w ramach której rozwijał się nurt tzw. geografii stosowanej z gospodarką przestrzenną, jest bardzo silny. Wynika on z udziału i roli geografii w badaniach i rozwoju gospodarki przestrzennej, który polegał na organizacji i inicjacji badań oraz działalności badawczej wytwarzającej wiedzę dotyczącą gospodarki przestrzennej [Chojnicki, 1990]. Gospodarka przestrzenna rozwijana była również w obrębie ekonomii z chwilą odkrycia przez tę naukę przestrzeni jako istotnej zmiennej kształtujące procesy ekonomiczne. Ryszard Domański [2002, s. 9] twierdzi, że „Gospodarka przestrzenna powstała jako dyscyplina ekonomiczna w celu uzupełnienia i rozwinięcia teorii ekonomii, która wcześniej opisywała i wyjaśniała zjawiska i procesy w sposób aprzestrzenny”. Swoją nazwę i zakres przedmiotowy zawdzięcza przede wszystkim powstałej w latach 40. pracy Augusta Löschap. „Gospodarka przestrzenna”, oraz amerykańskimi studiom regionalnymi. Te ostatnie, za sprawą ekonomisty Waltera Isarda i jego współpracowników, głównie geografów, uzyskały na przełomie lat 50. i 60. status odrębnej dyscypliny akademickiej,

początkowo jako *space economy* (gospodarka przestrzenna) później tzw. *regional science* [Chojnicki, 2004]. Nowa dyscyplina łączyła podejście ekonomiczne, geograficzne i planistyczne, koncentrując się na teoretycznej i ilościowej analizie problemów gospodarki regionalnej, takich jak np. wewnątrzregionalny system gospodarki (modele input-output), interakcje przestrzenne (opisywane modelami grawitacji), analiza kompleksów przemysłowych i inne. Powstanie tej dyscypliny początkowo osłabiło geografie społeczno-ekonomiczną, ale zarazem stało się „pasem transmisyjnym i elementem współpracy geografii z ekonomią, teorią planowania i zarządzania, demografią i urbanistyką” [Chojnicki, 2010c, s. 15].

Dyscyplina geografia społeczno-ekonomiczna i gospodarka przestrzenna składa się z trzech elementów: geografii społecznej, geografii ekonomicznej i gospodarki przestrzennej. Silnie zdywersyfikowana przedmiotowo jest geografia ekonomiczna, którą tworzy kilka subdyscyplin (geografia: przemysłu, rolnictwa, transportu, komunikacji i łączności, handlu, turystyki, zdrowia, miast, wsi, itp.). Geografia społeczna jest natomiast bardziej spójna o stosunkowo dobrze zakreślonym horyzoncie badawczym. Zgodnie z najprostszym określeniem Johnstona, jest ona nauką społeczną studiującą szczególne aspekty społeczeństwa wiążące się z przestrzenią i miejscem [za: Prawelska-Skrzypek, 1991]. Generalnie odpowiada ona na pytanie o wieloaspektowe znaczenie przestrzeni (miejsc) w kształtowaniu zamieszkujących je społeczności (terytorialnym uwarunkowaniu zjawisk i procesów społecznych).

Co dzieli, a co łączy geografie społeczno-ekonomiczną z gospodarką przestrzenną?

Podstawowa linia podziału przebiega w dwóch płaszczyznach; geografia społeczno-ekonomiczna jest nauką ogólną o wielowiekowej tradycji i znacznym dorobku teoretyczno-poznawczym, uprawianą głównie przez osoby o wykształceniu geograficznym, gospodarka przestrzenna natomiast jest nauką stosunkowo młodą, spełniającą przede wszystkim funkcje praktyczne, którym podporządkowana została metodologia jej badań oraz jest uprawiana przez osoby o różnym wykształceniu: technicznym, ekonomicznym, a także geograficznym.

Geografie społeczno-ekonomiczną z gospodarką przestrzenną znacznie więcej jednak łączy niż dzieli. Związki te przejawiają się w wielu kwestiach.

Obie subdyscypliny odwołują się do wspólnych założeń filozoficznych, a mianowicie filozofii naukowej [Chojnicki, 2000]. Zakresy przedmiotowe badań geografii i gospodarki przestrzennej w znacznym zakresie zachodzą na siebie. Najczelniejszym problemem gospodarki przestrzennej jest kształtowanie organizacji przestrzennej systemów gospodarczych w drodze studiów nad gospodarowaniem

przestrzenią i zagospodarowaniem przestrzeni geograficznej. Problem ten wchodzi również w zakres badań geografii społeczno-ekonomicznej.

Zarówno dla jednej jak i drugiej subdyscypliny podejście chorologiczne, odniesione do realnego środowiska geograficznego – środowiska człowieka, stanowi jeden z fundamentów prowadzonych studiów teoretycznych i praktycznych. Obie subdyscypliny są podstawowymi komponentami „nauki przestrzennej” (*spatial science*). Nowa dyscyplina ma wszelkie podstawy aby – w obrębie nauk społecznych – stać się twardym rdzeniem takich studiów i skupiać wokół siebie inne nauki [Lisowski, 2016].

Za wspólnotową cechą geografii społeczno-ekonomicznej i gospodarki przestrzennej należy uznać zarówno badania „całościowe”, jak i „obszarowe” [Lisowski, 2016]. Holizm i dynamiczny strukturalizm przestrzenny są charakterystycznym stanowiskiem teoretycznym i metodologicznym, które są wyrażone m.in. w stosowaniu analizy systemowej, badań funkcjonalnych, czy analizy regionalnej.

Geografię społeczno-ekonomiczną i gospodarkę przestrzenną łączą także zasoby wspólnej wiedzy empirycznej i teoretycznej. Zarówno w jednym, jak i drugim przypadku udział geografii w budowaniu tych zasobów jest trudny do przecenienia.

Obie subdyscypliny charakteryzuje utylitarność badań, których udział w całości ich badań różni się istotnie. W dorobku geografii społeczno-ekonomicznej badania tego typu stanowią udział niewielki, ustępując szczegółowym studiom analityczno-teoretycznym i metodologicznym. Badania praktyczne reprezentowane są przede wszystkim w nurcie tzw. geografii stosowanej, rozwijanej głównie w okresie gospodarki planowej pod postacią planowania przestrzennego i związanych z nim studiów inwentaryzacji urbanistycznej (koniec lat 60. i lata 70. XX w.), a także w formie różnego rodzaju studiów rozwoju obszarów i tematycznych ekspertyz o charakterze lokalnym, regionalnym i krajowym.

Gospodarka przestrzenna z kolei wyrosła dla potrzeb praktyki gospodarczo-społecznej odpowiadając na jej potrzeby, dotyczące konfliktów przestrzennych, warunków życia społeczności lokalnych, ochrony krajobrazów, problemów zrównoważonego rozwoju regionów i innych. Jej celem było rozwiązywanie szeregu problemów konfliktowych dotyczących zagospodarowania przestrzennego (w tym również planowania przestrzennego). Czynniki teoretyczno-metodologiczne miały w tym przypadku udział znacznie mniejszy i drugorzędny, natomiast istotną rolę odgrywały metody badań. W tym zakresie gospodarka przestrzenna, poza wkładem własnym (np. analiza przestrzenna), była swoistym pasem transmisyjnym między metodami badań geografii, ekonomii i naukami inżynierskimi.

Utylitarność badań obu subdyscyplin ma zatem charakter kompatybilny, geografia społeczno-ekonomiczna dostarcza zasobów wiedzy faktograficznej i teoretycznej, gospodarka przestrzenna metod i technologii studiów praktycznych.

Do jakiej tożsamości powinniśmy się odwoływać i jaką tworzyć?

Pojęcie tożsamości danej dyscypliny naukowej wiąże się z jej zakorzenionymi atrybutami, czyli właściwościami wykształconymi w toku historycznego rozwoju, które mimo zmian pozostają trwałe, a ich ewolucja jest bardzo wolna i dokonuje się w procesie długiego trwania. Właściwości te określają czym jest dana dyscyplina i odróżniają ją od innych. Nasza dyscyplina musi swoją tożsamość dopiero ukształtować, a podstawą do tego są tożsamości subdyscyplin ją tworzących. Do takich wspólnych atrybutów zaliczyć możemy:

- a – antropocentryczne widzenie powłoki ziemskiej (przestrzeni geograficznej),
- b – analizę i interpretację (opis) przestrzenną środowiska życia człowieka,
- c – pojęcia: przestrzeń, region, miejsce, środowisko, krajobraz jako desygnaty podłoża życia i działalności człowieka,
- d – organizowanie zagospodarowania i gospodarowania przestrzenią (przestrzennych systemów gospodarczych lub przestrzenna ich organizacja)
- e – stosunki przestrzenne w gospodarce człowieka,
- f – kategorie ładu przestrzennego i planowania przestrzennego,
- g – synteza geograficzna – relacje wszystkiego ze wszystkim w określonych miejscach na Ziemi [Suliborski, Wójcik, 2023].

Właściwości te mogą stać się kanonami naszej dyscypliny i z upływem czasu wraz z nowymi atrybutami stworzyć podstawę jej tożsamości.

Czy nasza dyscyplina ma wspólne podstawy teoretyczno-metodologiczne?

Obie subdyscypliny odwołują się do wspólnych założeń filozoficznych, a mianowicie filozofii naukowej, w świetle której dyscyplinę naukową identyfikuje relacja między polem badań a jego przedmiotem. Polem badań jest struktura rzeczywistości pojmowana przez takie kategorie ontologiczne jak: rzecz, obiekt, zdarzenie, fakt, własność, stan proces, itp. Natomiast założeniem epistemologicznym jest realizm naukowy, który wyznacza założenia metodologiczne wyrażone w sposobach badania naukowego, a mianowicie pojęcia problemu naukowego, klasyfikacji, identyfikacji faktu, opisu, wskaźników empirycznych, wyjaśniania itp. [Chojnicki, 2010a, 2010b]. Dla geografii i gospodarki przestrzennej szczególnie interesująca poznawczo jest ontologia systemowa w ujęciu realnym (koncepcja realizmu naukowego).

Za podstawę przedmiotową dyscypliny można uznać badania obszarów, pewnych całości (systemów) społeczno-gospodarczych formalnych i naturalnych jednostek przestrzennych (regionów). Pojęcie realistycznego przedmiotu geografii społeczno-ekonomicznej i gospodarki przestrzennej, odnosi się do fragmentu rzeczywistości, którym się zajmujemy. Fragment taki stanowi pewien układ wyznaczony przez określone obiekty, ich własności i relacje zachodzące między nimi, jest to zatem zbiór określonych składników rzeczywistości [Chojnicki, 1990]. Geografia, w tym geografia społeczno-ekonomiczna, badając te zbiory (przedmiot geografii) próbuje opisać je szeregiem preteorii, często konkurencyjnych, o różnym znaczeniu w określonym czasie, z których najważniejsze to: chorologiczna, krajobrazowa, środowiska geograficznego, systemowa, interakcyjna i regionalna. Preteorie te, w różnych wymiarach i powodzeniem, stanowią również nadbudowę teoretyczną dla badań gospodarki przestrzennej.

Sformułowanie pola badań oraz jego przedmiotu w gospodarce przestrzennej jest inne, gdyż samo jej pojęcie określa już zarówno dziedzinę badań, jak i pole badań (badania, analiza, teoria gospodarki przestrzennej) równocześnie definiując dyscyplinę naukową [Chojnicki, 1990]. Polem badań gospodarki przestrzennej jest, podobnie jak geografii społeczno-ekonomicznej, terytorialny system społeczny, a jej zadaniem organizowanie tego systemu, tzn. kształtowanie jego struktury przestrzennej i funkcjonowania [Parysek, 2006]. Zakres przedmiotowy gospodarki przestrzennej, jako działalności praktycznej, obejmuje pięć współzależnych obszarów: 1 – przestrzenną organizację, procesy i struktury społeczeństwa 2 – przestrzenny układ środowiska przyrodniczego i gospodarki jego zasobami, 3 – przestrzenne zagospodarowanie 4 – przestrzenną organizację gospodarki, 5 – przestrzenną strukturę procesów rozwoju społeczno-gospodarczego [Kołodziejwski, 1988]. Prowadzone przez gospodarkę przestrzenną studia naukowe nie odbiegają swoim zakresem i metodologią od badań prowadzonych przez geografii społeczno-ekonomiczną, zwłaszcza od studiów prowadzonych w ramach kierunku przestrzennego [Suliborski, 2018], co sprzyjać powinno procesom konsolidacji przedmiotowej i teoretycznej dyscypliny.

Istotną cechą dyscypliny jest też pluralizm przedmiotowy i metodologiczny. Preteorie geograficzne oraz teorie i metody badawcze gospodarki przestrzennej (teoria lokalizacji, J.H. von Thünera i A. Webera, teoria renty gruntowej D. Ricardo, analizy regionalnej, modele input-output, modele grawitacji i inne) współuczestniczą w opisie interpretacyjnym przedmiotu badań. Dyscyplina nasza ma charakter nauki transdyscyplinarnej (nauki integracyjnej) o funkcjach poznawczych i technicznych wykazującej preferencje dla badań stosowanych szczególnie w segmencie gospodarki przestrzennej, co może zagrażać jej spójności merytorycznej. W perspektywie może ona być ewentualnym rdzeniem nowej „nauki przestrzennej” (*spatial science*) tym bardziej, że jak pisał Lisowski [2016, s. 63], „...przestrzenne studia pozostają ciągle peryferiami w stosunku do twardych jąder innych nauk społecznych...”.

Czy nasza dyscyplina jest unitarna czy federalna i charakteryzuje ją dualizm metodologiczny?

Nowa dyscyplina jest nauką federalną tylko z nazwy, natomiast ze swojej istoty nauką unitarną, co wynika z wielu wspólnych założeń teoretyczno-metodologicznych oraz genetycznych obu subdyscyplin składowych. Na unitarność dyscypliny składa się kilka podstawowych przyczyn, takich jak: 1 – silne związki genetyczne i wzajemnie uwarunkowany rozwój częściowo się uzupełniający, 2 – gospodarka przestrzenna stanowiła dla geografii subdyscyplinę jej zastosowań praktycznych, wspomagając ją metodycznie, 3 – geografia społeczno-ekonomiczna wzmacniała gospodarkę przestrzenną o wiedzę teoretyczno-metodologiczną i faktograficzną dotyczącą środowiska geograficznego, 4 – wspólne podstawy metodologiczne odnoszące się do badań przestrzennych, np. w zakresie zagospodarowania i różnicowania przestrzennego, relacji przestrzennych, czy podziału na jednostki przestrzenne.

Charakteryzuje ją jednak dualizm metodologiczny wynikający ze stosowania dwóch wzorców badawczych: modelu naturalistycznego i modelu humanistycznego (antynaturalistycznego). Zarówno geografia społeczno-ekonomiczna, jak i gospodarka przestrzenna są naukami empirycznymi, które łączą wspólne podstawy metodologiczne przysługujące koncepcji nauki empirycznej przedstawione w założeniach filozofii naukowej.

Gospodarka przestrzenna jest dyscypliną multidyscyplinarną, na którą składają się badania geograficzne, socjologiczne, ekonomiczne, inżynierskie i inne, a ich zakres określa samo pojęcie gospodarki przestrzennej i jej cele (gospodarowanie w przestrzeni, przestrzenią, ład przestrzenny). Zespół tych studiów tworzy interdyscyplinarny poziom jej badań.

Czy w najbliższej perspektywie należy dążyć do zmiany nazwy dyscypliny?

Termin geografia społeczno-ekonomiczna, wywodzi się z koncepcji „nauk geograficznych” i pozytywistycznego wzorca uprawiania nauki w jego wersji scjentystycznej, oraz sięga do politycznych korzeni PRL-u. Termin ten złączony jeszcze z gospodarką przestrzenną przede wszystkim sugeruje podział naszej dyscypliny na szereg subdyscyplin i będzie sprzyjać jej dezintegracji (segmentacji), tak charakterystycznej dla geografii.

Już z tego tylko względu, ale i tradycji historycznej, zastąpienie w nazwie naszej dyscypliny geografii społeczno-ekonomicznej nazwą „geografia człowieka” wydaje

się celowe. Wyczerpujące argumenty za przywróceniem nazwy geografia człowieka w miejsce geografii społeczno-ekonomicznej przedstawił Maik [2016]. Za zmianą nazwy dyscypliny na „geografia człowieka i gospodarka przestrzenna” przemawiają takie argumenty jak: czytelność, logika i podstawy teoretyczno-metodologiczne. Filozoficznym zwornikiem tej całości jest człowiek i jego działania i relacje w szeroko rozumianym otoczeniu – środowisku przyrodniczym i społecznym [Maik, 2016]. Nazwa dyscypliny „geografia człowieka i gospodarka przestrzenna” będzie wzmacniać unitarności dyscypliny. Drugi człon nazwy dyscypliny – gospodarka przestrzenna, akcentuje utylitarne działania człowieka w przestrzeni (jego gospodarowanie w przestrzeni i przestrzenią), co stanowi również część przedmiotu badań geografii człowieka.

Uwagi końcowe

Powołanie nowej dyscypliny, z dwóch wcześniej samodzielnie istniejących nauk, stwarza szereg problemów koniecznych do rozwiązania, aby stała się ona nauką zintegrowaną o uświadomionym powszechnie przedmiocie i metodzie badania. W rozdziale postawiono kilka problemów (w postaci 6 pytań), ważnych dla konsolidacji dyscypliny, ale także istotnych z punktu widzenia jej dalszego rozwoju i wzmocnienia pozycji w naukach społecznych i całym systemie nauk. W rozdziale postawiono problemy: podstawy historycznej i przedmiotowej, związków subdyscyplin składających się na całą dyscyplinę, problem tożsamości, heterogeniczności przedmiotowo-metodologicznej, podstaw teoretyczno-metodologicznych, istoty unitarności dyscypliny oraz problem jej nazwy.

Wszystkie sygnalizowane w rozdziale pytania nie wyczerpują ich listy, która jest znacznie dłuższa. Do ważniejszych pytań, na które powinniśmy szukać odpowiedzi, należą następujące problemy: relacja geografii z naszą dyscypliną, w tym z geografją fizyczną (naukowa i formalna), organizacja dyscypliny na uczelniach (wydział, instytut, katedra, zakład), system edukacji – kierunki studiów mieszczące się w ramach dyscyplin, społeczność wykładowców (uczonych) o odmiennej tożsamości naukowej a proces edukacji studentów, na jakich podstawach filozoficzno-metodologicznych ma opierać się edukacja w naszej dyscyplinie, kierunki i programy kształcenia studentów.

Literatura

Ackerman E., 1963, *Where is a research frontier?* [w:] „Annals of the Association of American Geographers” nr 53(4): 429–440.

- Degórski M., 2007, *Rola geografii w poznaniu, interpretacji i predykcji interakcji człowiek-środowisko*, [w:] Maik W., Rembowska K., Suliborski A. (red.), *Geografia a przemiany współczesnego świata. Podstawowe idee i koncepcje w geografii*, Wydawnictwo Uczelniane WSG, Bydgoszcz, t. 3: 87 – 101.
- Lisowski A., 2007, *Przedmiot badań, funkcje i tożsamość geografii na początku XXI w.*, [w:] Maik W., Rembowska K., Suliborski A. (red.), *Geografia a przemiany współczesnego świata. Podstawowe idee i koncepcje w geografii*, Wydawnictwo Uczelniane WSG, Bydgoszcz, t. 3: 39 – 53.
- Lisowski A., 2016, *Stan, perspektywy i strategia rozwoju geografii społeczno-ekonomicznej*, [w:] Suliborski A. (red.), *Stan, perspektywy i strategia rozwoju geografii społeczno-ekonomicznej w najbliższych latach (do 2030 r.). Dyskusja międzypokoleniowa*. Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź: 69–75.
- Maik W., 2016, *Geografia człowieka – tożsamość dyscypliny oraz jej stan i perspektywy rozwojowe w Polsce*, [w:] Suliborski A. (red.), *Stan, perspektywy i strategia rozwoju geografii społeczno-ekonomicznej w najbliższych latach (do 2030 r.). Dyskusja międzypokoleniowa*. Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź: 27–38.
- Chojnicki Z., 1970, *Podstawowe tendencje metodologiczne współczesnej geografii ekonomicznej*. „Przegląd Geograficzny” nr 42(2): 199–213.
- Chojnicki Z., 1990, *Udział i rola geografii w badaniach gospodarki przestrzennej*, [w:] Chojnicki Z., Domański R. (red.), *Polskie badania gospodarki przestrzennej*. Biuletyn Komitetu Przestrzennego Zagospodarowania Kraju PAN, Warszawa, t. 146: 38–49.
- Chojnicki Z., 2000, *Filozofia nauki orientacje, koncepcje, krytyki*. Bogucki Wydawnictwo Naukowe, Poznań.
- Chojnicki Z., 2010a, *Problematyka metodologiczna przedmiotu geografii*, [w:] Chojnicki Z., *Koncepcje i studia metodologiczne i teoretyczne w geografii*. Bogucki Wydawnictwo Naukowe, Poznań: 17–24.
- Chojnicki Z., 2010b, *Podstawy filozoficzne geografii – jakiej filozofii potrzebuje geografia?*, [w:] Chojnicki Z., *Koncepcje i studia metodologiczne i teoretyczne w geografii*. Bogucki Wydawnictwo Naukowe, Poznań: 68–80.
- Chojnicki Z., 2010c, *O geografii*, [w:] Chojnicki Z., *Koncepcje i studia metodologiczne i teoretyczne w geografii*. Bogucki Wydawnictwo Naukowe, Poznań, 9–15.
- Domański R., 2002, *Gospodarka Przestrzenna*. PWN, Warszawa.
- Kołodziejewski J., 1988, *Koncepcja metodologiczna permanentnej diagnozy gospodarki przestrzennej*. Biuletyn KPZK, Warszawa, t. 138: 50–72.
- Leszczycki S., 1962, *Schemat podziału nauk geograficznych oraz ich stosunek do innych nauk*. Geografia powszechna, PWN, Warszawa, t. 1.
- Parysek J. J., 2006, *Wprowadzenie do gospodarki przestrzennej*. Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań.
- Praweńska-Skrzypek G., 1991, *Geografia jako nauka potrzebna*, [w:] Liszewski S. (red.), *Geografia społeczna. IV konwersatorium wiedzy o mieście*. Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź: 34:40.
- Ratajczak W., 2014, *Podział nauk geograficznych*. Instytut geografii społeczno-ekonomicznej i gospodarki przestrzennej UAM, na podstawie S. Leszczycki (1962), materiał nieopublikowany.

- Rykiel Z., 1991, *Od antropogeografii przez geografę ekonomiczną do geografii społecznej*, [w:] Liszewski S. (red.), *Geografia społeczna. IV konwersatorium wiedzy o mieście*. Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź: 41–52.
- Suliborski A., 2008, *O znaczeniu syntezy naukowej w geografii*, [w:] Liszewski S., Łoboda J., Maik W., (red.), *Stan i perspektywy rozwoju geografii w Polsce*. Wydawnictwo Uczelniane WSG, Bydgoszcz: 79–90.
- Suliborski A., 2018, *Geografia versus gospodarka przestrzenna*, [w:] Churski P. (red.), *Teoretyczne i aplikacyjne wyzwania współczesnej geografii społeczno-ekonomicznej*. Studia KPZK PAN, Warszawa, t. CLXXXIII: 17–26.
- Suliborski A., Wójcik M., 2023, *Tożsamość geografii społeczno-ekonomicznej i gospodarki przestrzennej: Geneza, współczesne relacje i wyzwania przyszłości*. „Czasopismo Geograficzne” nr 94(4): 655–670.
- Stryjakiewicz T., 2016, *Stan, perspektywy i strategia rozwoju geografii społeczno-ekonomicznej w najbliższych latach (do 2030 r.)*, [w:] Suliborski A. (red.), *Stan, perspektywy i strategia rozwoju geografii społeczno-ekonomicznej w najbliższych latach (do 2050 r.)*. Dyskusja międzypokoleniowa. Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź: 69–75.
- Śleszyński P., 2016, *Spór o polską geografę: diagnoza, ocena i propozycje naprawy*, [w:] Suliborski A. (red.), *Stan, perspektywy i strategia rozwoju geografii społeczno-ekonomicznej w najbliższych latach (do 2050 r.)*. Dyskusja międzypokoleniowa. Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź: 133–156.